

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Oscar Johansson

En hjälpande hand?

Moralfilosofiska perspektiv på medverkan till självmord i
brottsbalken och dess förarbeten

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställning	5
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Perspektiv och metod	7
1.6 Forskningsläge	7
1.7 Material	8
1.8 Disposition	9
1.9 Definitioner	9
2 GÄLLANDE RÄTT	11
2.1 Bakgrund och historik	11
2.2 Allmänt om brott och samtycke	12
2.3 Allmänt om medverkan	13
2.4 Medverkan till självmord och samtyckesdödande	15
2.4.1 Gränsdragningen	15
2.4.2 Medhjälp till självmord	16
2.4.3 Självmord med straffbar medverkan?	17
2.5 Nedsättning av påföljd och åtalsunderlåtelse	19
3 STRAFFRÄTTSKOMMITTÉNS FÖRSLAG	21
3.1 Straffrättskommitténs förslag	21
3.2 Kritik mot förslaget	23

4 MORALFILOSOFISKA UPPFATTNINGAR	25
4.1 Den pragmatiska uppfattningen	25
4.2 Läran om livets helgd	27
4.3 Läran om rätten till liv	28
5 ANALYS	29
5.1 Hypotetisk tillämpning	29
5.2 Rättfärdigande av åtskillnaden?	30
5.2.1 Den pragmatiska uppfattningen och regelutilitarismen	32
5.2.2 Läran om livets helgd	33
5.2.3 Läran om rätten till liv	33
5.2.4 Slutsats	33
KÄLLFÖRTECKNING	35
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	37

Summary

By Swedish criminal law it is illegal to take someone's life regardless of consent. However, abetment of suicide is not criminalized apart from cases in which the action or omission can be implicated in the wording of the Penal Code.¹ Why is not abetment of suicide as such criminalised when consensual homicide in all cases is unlawful? The established law regarding the distinction between abetment of suicide and consensual homicide will be examined in this essay. Furthermore, the rule proposed by the Committee of Penal law in the Swedish Government Official Report (SOU) 1953:14 is examined, a proposal which later was rejected in the bill for the new Penal Code (which entered into force 1965). The proposal contained an article which equated abetment of suicide or self-harm with consensual homicide or harm. The committee meant that there were no reason to distinguish one from the other.

In connection to the rejection of the proposal the head of department named very few reasons for discarding the article. In the bill the reasons for rejection are mainly formal, and not moral. Since moral reasons may not be found in the bill one may have to turn to moral philosophy instead. Torbjörn Tännsjö presents three different approaches based in moral philosophy. These approaches concern questions of killing, consensual homicide and abetting suicide. Tännsjö calls them the pragmatic approach (rule-utilitarianism), the doctrine of the sanctity of life (moral obligation) and the doctrine of the right to life.

The law (and partially also the proposal) is analyzed based on these approaches to see how well the law matches these moral viewpoints. The conclusion drawn is that the proposal more easily can be justified based on the chosen doctrines and that the current regulation contains a great deal of inconsistencies. The established law is harder to justify when examining these approaches, compared to the proposed regulation.

¹ 3 kap. 1 § BrB. "to deprive someone of their life" [author's translation].

Sammanfattning

I svensk rätt är inte medverkan till självmord straffbart annat än i de fall då agerandet kan anses falla inom ordalydelsen för mordparagrafen i BrB.² Men varför är inte medverkan till självmord kriminaliserat när samtyckesdödande alltid är det? I denna framställning undersöks gällande rätt avseende gränsdragningen mellan medverkan till självmord och samtyckesdödande. Dessutom undersöks Straffrättskommitténs lagförslag till kriminalisering som lades fram i SOU 1953:14 och som sedermera förkastades i propositionen till BrB. Förslaget innehöll en paragraf som likställde medverkan till självmord och självskada med samtyckesdödande och skadande med samtycke. Det saknades skäl att skilja på de olika agerandena, menade kommittén.

I samband med förkastandet av förslaget i propositionen angavs mycket få skäl till varför det inte antogs. Det framstår som att det var främst formella överväganden, inte egentligen moraliska dito, som ledde till att förslaget ströks. Eftersom moraliska överväganden inte finns i propositionen får sådana uppfattningar sökas i moralfilosofin. Tre olika moralfilosofiska uppfattningar, framlagda av Torbjörn Tännsjö, kring dödande och då främst samtyckesdödande och medverkan till självmord behandlas; den pragmatiska uppfattningen (regelutilitarism), läran om livets helgd (pliktetik) samt läran om rätten till liv. Utifrån dessa läror analyseras gällande rätt (och till viss del också förslaget) för att se hur väl rätten överensstämmer med de moraliska uppfattningarna. Slutsatsen i uppsatsen är att lagförslaget lättare går att motivera utifrån de valda filosofiska läroerna. Dagens reglering innehåller betydande inslag av inkonsekvens och kan svårligen förklaras utifrån uppfattningarna.

² 3 kap. 1 § BrB ”berövar annan livet”

Förord

Måste du alltid vara kvar, bara för att du kommit hit en gång?

- Jean Améry, *On Suicide*³

Tack till Crafoord 2 och människorna där i. Tack också till mamma Maggan och pappa Uno och till min handledare Sverker Jönsson för goda råd och stöd.

³ Hämtat ur Heberlein, A., *Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva*. Månocket. Stockholm 2015. s. 150.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
HovR	Hovrätt(-en)
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Kungl. Majt:s eller Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från Hovrätterna
SIFO	Svenska institutet för opinionsundersökningar (idag: TNS SIFO)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Allmänt

I Sverige är det brottsligt att döda någon även om denne samtycker. Det är däremot inte brottsligt att medverka till att någon tar sitt liv om inte medverkandet faller under ordalydelsen i 3 kap. 1 § BrB. Straffrättskommittén föreslog dock i SOU 1953:14 en kriminalisering av all medverkan till självmord. Förslaget blev inte verklighet då regleringen rörande mord och dråp ansågs vara tillräcklig. Det var här mitt intresse väcktes; vad finns det för skäl att skilja på ett medverkande och ett dödande om personen i båda fallen samtycker? Varför är det just där man drar gränsen mellan det straffbara och det straffria?

1.2 Syfte

Syftet med denna framställning är att jämföra den i SOU 1953:14 föreslagna lagregeln med gällande rätt samt utifrån moralfilosofiska läror försöka se om den åtskillnad som i gällande rätt görs mellan medverkan till självmord och samtyckesdödande kan rättfärdigas.

1.3 Frågeställning

- Hur ser gällande rätt ut avseende medverkan till självmord och hur såg lagförslaget i SOU 1953:14 ut?
- I praxis finns fall i vilka gärningspersonen friats eftersom gärningen låg utanför det straffbara området. Hade, vid en hypotetisk tillämpning av lagförslaget, dessa gärningar varit kriminaliserade?

- Kan den åtskillnad som görs mellan medverkan till självmord och samtyckesdödande rättfärdigas utifrån någon av de utvalda moralfilosofiska lärorna avseende synen på dödande?

1.4 Avgränsningar

Arbetet kommer huvudsakligen fokusera på kriminaliseringsfrågan samt på rekvisiten för otillåten gärning, d.v.s. brottsbeskrivningsenlighet samt samtycke som ansvarsfrihetsgrund. Frågor om skuld och ursäktande omständigheter utelämnas helt, då skuldfrågan sällan torde vålla problem i fall som rör ämnet – uppsåt att döda föreligger alltid vid samtyckesdödande. Eftersom arbetet fokuserar på straffbarhet kommer regler om påföljdsnedsättning, påföljdseftergift och åtalsunderlåtelse endast behandlas översiktligt.

Om mordbrottet är mindre grovt, med hänsyn till omständigheter uppräknade i 3 kap. 2 § BrB, döms för dråp. I framställningen kommer denna gradindelning inte vidare behandlas.

Vad gäller eutanasi förs en livlig diskussion men arbetet kommer att fokusera på regleringen av samtyckesdödande och medverkan till självmord i allmänhet snarare än det snävare området eutanasi.

En komparativ utblick hade varit relevant men av utrymmesskäl finns inte möjlighet till ett sådant perspektiv.

SOU 2016:7 föreslår att vissa uppmaningar till självmord ska omfattas inom ofredande-brottet.⁴ Detta är visserligen en medverkansform (närmast såsom anstiftan), men förslaget kommer inte undersökas i någon större omfattning då det ännu inte lett till lagstiftning.

Det finns troligen en mängd moralfilosofiska uppfattningar kring synen på dödande som vore av intresse för uppsatsen men av utrymmesskäl har endast tre valts ut. Dessa tar sin utgångspunkt i tre av de fyra uppfattningar som Tännsjö⁵ presenterar: den pragmatiska

⁴ SOU 2016:7 s. 392.

⁵ Professor i praktisk filosofi vid Stockholms Universitet.

uppfattningen, läran om livets helgd och läran om rätten till liv. Tännsjö presenterar även en fjärde uppfattning som han benämner den vardagliga uppfattningen. Denna utgörs av resultatet av en SIFO-enkät om vad folk i allmänhet tänker kring dödande och anses av Tännsjö vara inkonsekvent. Hans hypotes är att en person som tar sin utgångspunkt i den vardagliga uppfattningen efter lite eftertanke snart hamnar i någon av de andra tre uppfattningarna.⁶ Denna uppfattning har på grund av detta avgränsats bort.

1.5 Perspektiv och metod

Metoden som valts är i stor utsträckning rättsdogmatisk, först avseende gällande rätt och sedan avseende den hypotetiska tillämpningen av lagförslaget. När detta utretts har ett moralfilosofiskt perspektiv anlagts, i syfte att avgöra huruvida gällande rätt och lagförslaget kan rättfärdigas utifrån olika moralfilosofiska uppfattningar kring dödande.

1.6 Forskningsläge

Den nuvarande regleringen är relativt väl beskriven och klarlagd, exempelvis av Asp och Ulväng. Avseende ifrågavarande problematik har BrB inte varit föremål för lagändringar sedan ikraftträdandet. Emellertid saknas förklaringar till utformningen av gällande rätt ur ett moralfilosofiskt perspektiv och varför gränsen mellan det straffbara och straffria dras på det sätt som görs. Inte heller finns någon nyare forskning avseende Straffrättskommitténs förslag eller eventuella konsekvenser av förslaget om det hade införts.

⁶ Tännsjö (2001) s. 19f.

1.7 Material

Det material som använts består av traditionella juridiska rättskällor såsom doktrin, förarbeten och rättsfall. Rättsfallen på området är ganska få, i synnerhet från HD.⁷ Den HD-dom som finns fick därför kompletteras med viss praxis från HovR. Denna praxis har förvisso ett lägre rättskällevärde men då den i stor utsträckning befäster vad HD och doktrin uttalat torde inte detta vålla problem.

Vad gäller mål som bedömts som medhjälp till självmord har endast påträffats en dom från HovR och en från tingsrätten. Tingsrättsdomen har inget prejudikatvärde men har valts då den är intressant att analysera utifrån frågeställningen.

När svar inte funnits i förarbetena har doktrin använts. Den doktrin som använts är författad av väletablerade författare. Eftersom BrB inte ändrats vad gäller problematiken i fråga har även äldre doktrin som Strahl och Agge i stor utsträckning använts; nyare doktrin som Brottbalkskommentaren hänvisar ofta till Strahl. Det är dock problematiskt att det i doktrin hänvisas enbart till ett fåtal författare. Synsättet kan ha kommit att cementerats i större utsträckning än om fler hade kommenterat rättsläget. Givetvis kan det även tyda på det motsatta; att rättsläget är klarlagt och att det inte finns vidare intresse av diskussion.

Ofta diskuteras hypotetiska fall i doktrin; fall som inte förekommit i praxis men som i doktrin ändå anses falla antingen inom eller utanför det straffbara området. I brist på högre stående rättskällor har doktrin då fått vara tillräcklig.

Vad gäller de synsätt som läggs fram för att förklara regleringen har i stort sett uteslutande använts moralfilosofisk litteratur och artiklar på grundläggande nivå, då detta arbete inte främst är avsett att vara en filosofisk uppsats, utan en rättsvetenskaplig. Detta kan naturligtvis ifrågasättas men med hänsyn till utrymme och tid var det tvunget.

⁷ Endast NJA 1979 s. 802. Se avsnitt 2.4.1.

Den pragmatiska uppfattningen är den uppfattning som Tännsjö själv företräder, varför det föreligger en risk för att framställningen är vinklad. För att motverka detta har även andra källor använts vad gäller de moralfilosofiska läroerna.

1.8 Disposition

Uppsatsen inleds med en bakgrund och historik vilket åtföljs av en genomgång av gällande rätt, kapitel 2. Detta kapitel får anses utgöra en introduktion till ämnet för att en jämförelse med kommittéförslaget ska vara möjlig. I kapitlet ges, för en bakgrundsförståelse, en översiktlig redogörelse för medverkan och samtycke i svensk rätt. Därefter presenteras gällande rätt i det specifika undersökta området.

Kapitel 3 utgörs av en presentation av straffrättskommitténs förslag samt den kritik förslaget möttes av i propositionen och i doktrin. En redogörelse för tre olika moralfilosofiska perspektiv avseende dödande följer i kapitel 4.

Kapitel 5 består av analysen. I denna görs dels en hypotetisk tillämpning av fall i vilka den tilltalade friats (för att tydliggöra de skillnader som föreligger mellan gällande rätt och förslaget), dels appliceras de undersökta moralfilosofiska läroerna på gällande rätt.

1.9 Definitioner

Med *själv mord* avses i denna uppsats ett uppsåtligt självdödande. Eftersom begreppet innehåller "mord" kan tänkas att även mord då personen tar sitt liv utan eget uppsåt (ex. giftmord då mördaren blandat gift i den mat som personen, ovetande om giftet, sedan frivilligt äter) skulle inbegripas i begreppet – en sådan tolkning avses inte i detta arbete. Ordet suicid vore kanske därför att föredra men då självmord används i både doktrin och allmänt språkbruk har detta begrepp valts.

Med *samtyckesdödande* avses ett uppsåtligt dödande av en person i vilket både gärningsperson och offer har uppsåt till följden (dödens

inträde). Ordet har valts för att inte tynga texten med formuleringar som “uppsåtligt dödande med samtycke eller på begäran” eller liknande.

Med *eutanasi* menas i denna uppsats ett, av läkare utfört, uppsåtligt dödande av en döende patient med avsikt att mildra dennes lidande. Begreppet åsyftar här enbart ett avsett dödande, inte dödande som en förutsebar följd (av t.ex. stark smärtlindring).

2 Gällande rätt

2.1 Bakgrund och historik

I artikel 2 EKMR stadgas att envar har en rätt till livet. Europadomstolen har slagit fast att detta inte innebär att det finns en rätt att dö.⁸ Inte heller enligt svensk rätt finns en sådan rättighet.⁹ Självmord eller självmordsförsök är dock inte straffbelagt.

Under strafflagens tid var medverkan till självmord inte straffbart, annat än på det sätt det är kriminaliserat idag, medan det under 1734 års lag fanns en skyldighet att ingripa i annans självmordsförsök. Även självmord och försök därtill var kriminaliserat.¹⁰ I BrB kriminaliseras enbart agerande som kan anses falla inom ordalydelsen för mordparagrafen, 3 kap. 1 § BrB. I övrigt är medverkan till självmord straffritt.¹¹ I förarbetena diskuterades dock huruvida en kriminalisering borde införas och Straffrättskommittén konstaterade att en sådan tjänade ett syfte. I propositionen ströks emellertid förslaget helt.¹²

Huruvida uppmaning att begå självmord bör kriminaliseras har flera gånger motionerats om i riksdagen men det har aldrig lett till någon lagändring. Justitieutskottet har uttalat att det inte är berett att föreslå initiativ i frågan vare sig avseende uppmaning att begå självmord eller medhjälp därtill. Några närmare skäl har i dessa fall inte angivits.¹³ Senast uttalade utskottet även att fall av uppmaningar att begå självmord på internet eventuellt skulle komma att kriminaliseras genom brottet *ofredande* till följd av en SOU på området,¹⁴ varför detta

⁸ Pretty v. The United Kingdom, no. 2346/02, 29 juli 2002. p. 39.

⁹ Asp och Ulväng (2013) s. 456.

¹⁰ SOU 1944:69 s. 96. Reglerna i 1734 års lag fanns i 13 kap. missgärningsbalken.

¹¹ Ibid. s. 454. Se kapitel 3.

¹² Se avsnitt 3.2.

¹³ Se t.ex. 2010/11:JuU8 s. 46f; 2014/15 JuU14 s. 26f; 2015/16:JuU18 s. 33f.

¹⁴ SOU 2016:7 s. 391.

utredningsarbete inte borde föregripas.¹⁵ Utredningen har ännu inte lett till en proposition.

2.2 Allmänt om brott och samtycke

En annars kriminaliserad gärning kan under vissa omständigheter vara tillåten om den som utsätts för handlandet har samtyckt till det. Samtycket är en s.k. rättfärdigande omständighet, vilket innebär att om ett giltigt samtycke föreligger är gärningen inte brottslig; den är inte ens otillåten.¹⁶ Detta gällde länge som en allmän rättsgrundsats men sedan 1994 finns en regel om samtycke och ansvarsfrihet i 24 kap. 7 § BrB.¹⁷

Av lagtexten kan utläsas att bedömningen av huruvida samtycke rättfärdigar gärningen görs i två steg. I det första steget (1) bedöms om samtycket är giltigt. Vidare (2) ska gärningen inte vara oförsvarlig.¹⁸ Om gärningen av lagstiftaren anses oförsvarlig är alltså inte ens ett giltigt samtycke ansvarsfrihetsgrundande.¹⁹

(1) Ett samtycke är giltigt under förutsättning att vissa kriterier är uppfyllda. Det handlar om att den som lämnar samtycket är behörig att förfoga över intresset i fråga, att samtycke föreligger vid tidpunkten för gärningen och under hela utförandet, att den som samtycker till gärningen har förmåga att förstå innebörden av samtycket samt att samtycke lämnats med full insikt om relevanta förhållanden. Dessutom måste samtycket vara allvarligt menat.²⁰

En närmare beskrivning av kriterierna är obehövlig med hänsyn till oförsvarlighetsrekvisitet (2).

(2) Gränsen för oförsvarlighet ska enligt förarbetena normalt dras på samma sätt som gränsen mellan ringa misshandel och misshandel

¹⁵ 2015/16:JuU18 s. 34.

¹⁶ Asp och Ulväng (2013) s. 208.

¹⁷ Lag (1994:458) om ändring i brottsbalken.

¹⁸ Asp och Ulväng (2013) s. 227.

¹⁹ Ibid. s. 226.

²⁰ Ibid. s. 227ff; prop. 1993/94:130 s. 39 och 42.

av normalgraden.²¹ Uppsåttligt dödande är alltid oförsvarligt varför samtycke aldrig kan vara ansvarsfrihetsgrundande.²²

Det bör understrykas att även i fall då gärningens oförsvarlighet utsluter ansvarsfrihet trots att samtycke förelegat kan straffvärdet bli mycket lågt.²³

2.3 Allmänt om medverkan

Allmänna regler om medverkan finns i 23 kap. 4-5 §§ BrB. Av 4 § första stycket framgår att även den som främjat gärningspersonens otillåtna gärning med råd eller dåd ska dömas till ansvar för brott i BrB. Av paragrafens andra stycke framgår att om personen inte är att anse som gärningsman kan hen dömas för anstiftan (om hen förmått den andre att begå brottet). Om inte ansvar för anstiftan kan utdömas döms för medhjälp. De olika ansvarssubjekten kan således delas in i fyra olika grupper:

- (1) *Gärningsperson i strikt mening* är den eller de som utfört den otillåtna gärningen.²⁴
- (2) *Utvidgat gärningsmannaskap* används i fall då personen har medverkat i en sådan mån att vederbörande är att anse som gärningsperson trots att hen inte uppfyllt samtliga rekvisit i straffbudet och därmed inte är gärningsperson i strikt mening.²⁵
- (3) *Anstiftare* är den som genom psykisk påverkan förmått den handlande att begå gärningen.²⁶

²¹ Prop. 1993/94:130 s. 42.

²² Se t.ex. RH 2011:86; Prop. 1993/94:130 s. 43.

²³ Asp och Ulväng (2013) s. 456. Se avsnitt 2.5.

²⁴ Johansson m.fl. Del II. (2017) s. 17 (kommentaren till 23 kap. 4 § BrB).

²⁵ Ibid. s. 17; Asp och Ulväng (2013) s. 446ff.

²⁶ Ibid. s. 5; Ibid. s. 441.

- (4) *Medhjälpare* är den som främjat på ett sätt som inte når upp till anstiftan. Medhjälpare kan vara ett psykiskt eller fysiskt främjande.²⁷ I rättsfall angående självmord diskuteras ofta gränsen i termer av antingen medhjälpare eller gärningsmannaskap, inte medverkan.²⁸

I BrB:s mening är samtliga dessa medverkare, alltså även gärningspersonen i strikt mening.²⁹ För att inte tynga texten med utdragna formuleringar kommer fortsättningsvis skiljas mellan gärningsperson (1) och medverkare (2-4). Medhjälpare kommer diskuteras särskilt i fall då det är relevant.

För medverkansansvar enligt 23 kap. krävs inte att ett *brott* är begånget av gärningspersonen; ansvaret är accessoriskt till dennes otillåtna gärning. Det krävs alltså inte att gärningspersonen döms eller kan dömas för att kunna döma för medverkan.³⁰ Innan 1949 var ansvar för medverkan (då kallat delaktighet) accessoriskt till annans brott vilket kunde få oönskade följder. I praxis och doktrin utvecklades därför en lära som innebar att anstiftare kunde dömas genom s.k. medelbart gärningsmannaskap i fall då gärningspersonen i strikt mening saknade uppsåt.³¹ Medelbart gärningsmannaskap är en konstruktion som innebär att en anstiftare döms såsom gärningsperson om gärningspersonen (i strikt mening) endast handlat som ett omdömeslöst eller viljelöst redskap i händerna på anstiftaren. Konstruktionen förutsätter alltså bristande insikt hos gärningspersonen eller tvång och liknar i stor utsträckning brott som genomförs med hjälp av ett djur eller teknisk anordning.³² Det torde inte under BrB finnas något syfte med medelbart gärningsmannaskap då det, i de fall man tidigare försökt komma åt en anstiftare, nu kan dömas

²⁷ Johansson m.fl. Del II. (2017) s. 5 (kommentaren till 23 kap. 4 § BrB); Asp och Ulväng (2013) s. 441.

²⁸ Se kapitel 2.

²⁹ Asp och Ulväng (2013) s. 432.

³⁰ Ibid. s. 433ff.

³¹ Ibid. s. 434.

³² Ibid. s. 435.

direkt för anstiftan till otillåten gärning även om gärningspersonen inte döms.³³

2.4 Medverkan till självmord och samtyckesdödande

2.4.1 Gränsdragningen

Av lydelsen i 3 kap. 1 § BrB framgår att endast den som berövar *annan* livet kan dömas för mord. Självmord är således inte straffbelagt i svensk rätt. Därav följer också att varken försök eller medverkan till självmord är straffbelagda i den mening som stadgas i 23 kap. BrB.³⁴ Inte heller finns det någon specialreglering avseende medverkan till självmord. I vissa fall kan, trots att självmördaren tagit sitt eget liv, ändå ”medverkaren” dömas för uppsåtligt dödande. En förutsättning för ansvar är då att handlandet faller inom ordalydelsen i 3 kap. 1 § BrB, d.v.s. att hen kan ”anses ha berövat den andre livet.”³⁵

Som ovan konstaterats är inte samtycke ansvarsfrihetsgrundande vad gäller dödande.³⁶ Frågan uppmärksammas ofta i diskussioner om eutanasi. Ett centralt fall på området är NJA 1979 s. 802. Rättsfallet rör gränsdragningen mellan (icke-straffbar) medverkan och samtyckesdödande. Den nästintill förlamade mannen (B) ville ta sitt liv och fick hjälp av en kvinna (A). A förde, med hjälp av en sked, tabletter med en dödlig dos barbitursyra till B:s mun samt gav honom vätska att svälja ned tabletterna med. Därefter injicerade hon en dödlig dos insulin i hans armveck. HD konstaterade att utredningen gav stöd för att handlandet skett i enlighet med B:s vilja samt att det saknades grund att anta att A påverkat B i någon riktning. Vidare konstaterade HD att det

³³ Asp och Ulväng (2013) s. 435; Johansson m.fl. Del II. (2017) s. 17 (kommentaren till 23 kap. 4 § BrB).

³⁴ Strahl (1976) s. 279.

³⁵ Asp och Ulväng (2013) s. 454. Mer om detta i avsnitt 2.4.3.

³⁶ Se avsnitt 2.1.

inte gick att avgöra vilken av doserna, var för sig dödliga, som orsakade B:s död. Trots ovissheten om vilken handling som orsakat följden kom HD fram till slutsatsen att ”gärningsförloppet – i vars senare del [B] ej alls deltagit – präglas [...] av ett sådant mått av självständigt handlande från [A:s] sida att hennes medverkan är att bedöma som gärningsmannaskap.”³⁷ I bedömningen är det inte av betydelse om tabletterna, injektionen eller de båda i kombination som har orsakat B:s död – handlandet ses som en helhet. Att notera är att HD drar gränsen mellan medhjälp till självmord och uppsåtligt samtyckesdödande på samma sätt som gränsen mellan gärningsmannaskap och medhjälp i övrigt dras.³⁸ Asp och Ulväng menar att det vore att föredra att se handlandet i rättsfallet såsom att A och B gemensamt utträttat brottet (s.k. medgärningsmannaskap).³⁹ De menar vidare att gränsen inte dras på samma sätt som mellan medhjälp och gärningsmannaskap, vilket går emot HD:s resonemang i NJA 1979 s. 802.⁴⁰

2.4.2 Medhjälp till självmord

Av det ovan anförda följer att om en gärning bedöms som medhjälp till självmord går medhjälparen fri från straff. Så skedde i RH 1996:69 då ett åtal för dråp ogillades eftersom handlandet enbart möjliggjort för den avlidne att ta sitt eget liv. Domen rörde en situation då en moder (A) lagt tabletter i dotterns (B) mun samt tillhandahållit vätska att skölja ned tabletterna med.⁴¹ B kunde själv dricka ur en pipmugg men kunde inte, p.g.a. sin sjukdom, på egen hand greppa tag i tabletterna. A hävdade att B, om hon inte önskat svälja tabletterna, hade möjlighet spotta ut dem. HovR menade att inget framkommit i målet som gav skäl att ifrågasätta att B ville dö och att denna vilja inte påverkats av A. Det fanns, enligt

³⁷ NJA 1979 s. 802 (s. 816).

³⁸ Ibid.

³⁹ Asp och Ulväng (2013) s. 455.

⁴⁰ Ibid s. 454.

⁴¹ RH 1996:69 s. 195.

HovR, inte heller någonting som tydde på att A:s handlande var ensamt tillräckligt för att åstadkomma den dödliga utgången. A kunde därmed inte sägas uppfylla rekvisiten i 3 kap. 1 § BrB såsom gärningsperson.⁴²

Även i ett tingsrättsmål friades den tilltalade med hänvisning till att agerandet enbart utgjorde medhjälp. Både medverkaren (A) och självmördaren (B) var intagna på en psykiatrisk klinik, B för ångest och självskadebeteenden och A för missbruk av heroin.⁴³ A förmedlade en kontakt till en säljare av heroin, hjälpte B att förbereda sprutan samt visade B var heroinet skulle injiceras. Tingsrätten fann det styrkt att A visste att B avsåg att begå självmord och att han gett henne en dödlig dos. Handlandet ansågs dock inte vara så självständigt och av så avgörande betydelse för dödens inträde att A kunde dömas för uppsåtligt dödande.⁴⁴ Inte heller dömdes för vållande till annans död eftersom handlandet bedömts som medhjälp till självmord. Det var inte oaktsamt att med avsikt att B skulle ta sitt liv överlämna en dödlig dos heroin.⁴⁵

2.4.3 Självmord med straffbar medverkan?

Det kan förekomma fall i vilka medverkaren kan dömas trots att personen själv tagit sitt eget liv, om handlandet faller inom ordalydelsen i 3 kap. 1 § BrB. Ovan har konstaterats att en fysisk medhjälp till självmord, såsom att räkka över gift till någon som ämnar ta sitt liv, inte anses falla inom mordparagrafen.⁴⁶ Inte heller att övertala eller råda annan att ta sitt liv kan anses uppfylla rekvisiten.⁴⁷ I doktrin går dock att utläsa åtminstone två fall i vilka rekvisiten skulle kunna anses uppfyllda.

- (1) *Medelbarhets- och vilseledandefallet*: Strahl menar att både fysisk och psykisk medverkan i vissa fall torde vara straffbart och

⁴² RH 1996:69 s. 198.

⁴³ Borås tingsrätt. B 2146-08. s. 5.

⁴⁴ Ibid. s. 13.

⁴⁵ Ibid. s. 13f.

⁴⁶ Strahl (1976) s. 279.

⁴⁷ Ibid.

lägger fram ett hypotetiskt exempel i vilket någon lägger en laddad pistol inom räckhåll för en, vad Strahl kallar, ”sinnessjuk med suicidaltendens”, varpå denne skjuter sig själv. I sådana fall skulle det finnas anledning att tala om ansvar på grund av medelbart gärningsmannaskap och att personen skulle kunna dömas för mord alternativt dråp.⁴⁸ Som ovan anförts⁴⁹ torde medelbart gärningsmannaskap ha spelat ut sin roll sedan BrB:s införande. Vad gäller självmord är dock gärningen aldrig otillåten varför det fortfarande kan finnas skäl att tala om medelbart gärningsmannaskap i det fallet, om personen handlat som ett sådant viljelöst redskap som krävs.⁵⁰ Även Asp och Ulväng ansluter sig till resonemanget i fall då självmördaren inte förstår vad hen gör p.g.a. psykisk störning trots att inte termen medelbart gärningsmannaskap används.⁵¹ De tillägger också att så kan vara fallet om självmördaren p.g.a. ringa ålder inte klart förstår vad hen gör.⁵² Vad gäller tvång och vilseledande är Asp och Ulväng av den mening att agerandet kan leda till straffbarhet. De ger ett exempel med en läkare som upplyser sin patient om att hen inom ett år kommer dö av cancer, trots att så inte är fallet, varpå denne tar sitt liv.⁵³ Även Strahl menar att psykisk påverkan kan falla inom straffbudet i samma undantagsfall som vid fysisk; att övertala en suicidal person.⁵⁴ Agge är betydligt mer tveksam till huruvida psykisk påverkan faller inom tillämpningsområdet. Dessutom ifrågasätter han lämpligheten i en sådan kriminalisering p.g.a. svårigheter att påvisa kausalitet mellan

⁴⁸ Strahl (1976) s. 279.

⁴⁹ Se avsnitt 2.3.

⁵⁰ Strahl (1976) s. 278f.

⁵¹ Asp och Ulväng (2013) s. 454f.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Strahl (1976) s. 279.

påverkanshandlingen och självmordet. Fysisk medhjälp såsom genom medelbart gärningsmannaskap ifrågasätter han inte.⁵⁵

(2) *Skyddsgarantsfallet*: Med skyddsgarant avses en person som på grund av sin ställning har en skyldighet att avvärja risker som hotar någon eller något.⁵⁶ Skyddsgarantställningen kan ha sitt ursprung i nära levnadsgemenskap (t.ex. föräldrar/barn, make/maka etc.), frivilliga åtaganden (t.ex. en läkare som åtagit sig att behandla en patient, en liv- eller badvakt) eller annan särskild yrkesskyldighet (t.ex. poliser eller vårdare, som fått order om att vakta en psykiskt sjuk person, eller kriminalvårdspersonal).⁵⁷ Dödandet kan i detta fall vara uppsåtligt eller ouppsåtigt (av intresse här är givetvis enbart det uppsåtliga dödandet).⁵⁸ Den brottsliga gärningen består i en underlåtenhet att handla, när den person i förhållande till vilken skyddsgaranten står i garantställning, tar sitt eget liv. En skyldighet att ingripa gentemot en ”vuxen och psykiskt normal person” som, genom exempelvis att försöka begå självmord, uppsåtligen utsätter sig för fara finns dock inte.⁵⁹

2.5 Nedsättning av påföljd och åtalsunderlåtelse

I BrB finns regler om påföljdsnedsättning och påföljdseftergift. Av praxis följer att påföljdseftergift vid uppsåtligt dödande endast kan komma i

⁵⁵ Agge (1964) s. 365f.

⁵⁶ Asp och Ulväng (2013) s. 112; Johansson m.fl. Del I. (2017) s. 4 (kommentaren till 1 kap. 1 § BrB).

⁵⁷ Ibid. s. 113f; Ibid.

⁵⁸ Asp och Ulväng (2013). s. 454.

⁵⁹ Ibid. s. 114.

fråga i ”mycket exceptionella fall”.⁶⁰ Påföljden kan emellertid kraftigt nedsättas, exempelvis om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla.⁶¹

Enligt 20 kap. 7 § andra stycket RB får åklagare underlåta åtal i fall då det av särskilda skäl är uppenbart att påföljd är obehövlig och det med hänsyn till omständigheterna inte krävs att åtal väcks av andra skäl. Avsikten med regleringen var att den skulle motsvara påföljdseftergiftsregeln men regeln skulle vara än mer restriktiv och användas främst i fall då själva domstolsprövningen borde undvikas. Kraven för åtalsunderlåtelse enligt andra stycket är mycket stränga.⁶²

⁶⁰ Se RH 1989:19, där HovR konstaterade att påföljd inte kunde efterges för ett uppsåtligt dödande (närmast att likna vid lekmanne-eutanasi). Dödandet skedde när det var mycket ovisst om offret någonsin skulle vakna ur sin medvetslöshet efter ett misslyckat självmordsförsök. Villkorlig dom utdömdes. Påföljdseftergift regleras i 29 kap. 6 § BrB.

⁶¹ 29 kap. 3 § 4 p. BrB.

⁶² Fitger m.fl. (2015) s. 20:30-31 (kommentaren till 20 kap. 7 § RB).

3 Straffrättskommitténs förslag

Nedan redogörs först för Straffrättskommitténs förslag (3.1) avseende en kriminalisering av medverkan till självmord. Redogörelsen följs av propositionens och doktrinens bemötande av detta (3.2).

3.1 Straffrättskommitténs förslag

I Straffrättskommitténs förslag till BrB fanns en föreslagen lydelse till en paragraf (1 kap. 10 §)⁶³ rörande verkan av samtycke vid brott mot liv och hälsa:

Har samtycke till gärning som i detta kapitel sägs lämnats av den mot vilken gärningen riktade sig må, alltefter gärningens art, bevekelsegrunderna och omständigheterna i övrigt, straffet nedsättas eller från straff frias.

Där någon dödat sig själv eller tillfogat sig sådan kroppsskada eller sjukdom som ej är ringa, skall annan som medverkat därtill dömas såsom hade han dödat eller skadat den andre med hans samtycke.⁶⁴

I paragrafens andra stycke stadgades att medverkan till självmord skulle bedömas på samma sätt som samtyckesdödande. Någon åtskillnad mellan de båda skulle alltså enligt förslaget inte göras, vilket motiverades med att det saknades skäl att skilja på de olika agerandena:

Det är nämligen ingen avgörande skillnad mellan att medverka till självmord genom att räcka den andre giftbägaren eller mordvapnet och att på hans begäran föra giftbägaren till hans läppar eller utdela dödsstöten.⁶⁵

I båda fallen skulle alltså dömas för brott men det fanns möjlighet till straffnedsättning eller påföljdseftergift med hänsyn till de i första stycket uppräknade kriterierna.⁶⁶ Andra stycket hade därmed ett dubbelt syfte;

⁶³ 1 kap. ("om dråp och misshandel") i förslaget motsvarar ungefär 3 kap. i dagens BrB ("om brott mot liv och hälsa").

⁶⁴ SOU 1953:14 s. 18, föreslagen lydelse 1 kap. 10 §.

⁶⁵ Ibid. s. 103f.

⁶⁶ Ibid. s. 18 och 104.

dels kriminaliserades all medverkan till självmord och självskada som inte var ringa, dels stadgades att sådant handlande kunde medföra straffnedsättning eller straffrihet.⁶⁷ Av lydelsen i den föreslagna paragrafen gjordes ingen åtskillnad mellan dödande med samtycke och andra brott mot liv och hälsa utförda med offrets samtycke. Detta medförde att samtycke helt skulle kunna ge straffrihet om omständigheterna pekade på det, även vid dödande.⁶⁸ Kommittén förhöll sig tvekande inför en sådan straffrihet vid dödande men slöt sig ändå till att en sådan reglering hade ett visst syfte. Som exempel gav kommittén en person som tar en döende nära anhörigs liv enligt dennes önskan eller två makar som gemensamt, efter en olycka, tar varandras liv varvid den ena maken överlever.⁶⁹

Med hänsyn till att kommittén fann att en åtskillnad mellan samtyckesdödande och medverkan till självmord inte var motiverad konstaterades att det vid medverkan till självmord, precis som vid samtyckesdödande, kan finnas fall som är straffvärda och fall som inte är straffvärda. Vad gäller andra stycket hänvisas till en tidigare SOU⁷⁰ i vilken utredningen funnit det stötande att medverkan till självmord genom övertalning (med riktiga eller oriktiga uppgifter) eller genom råd eller dåd, skulle förbli straffri medan det konstaterades att straffrihet var önskvärt under vissa andra omständigheter.⁷¹ Enligt SOU 1953:14 var det upp till rätten att pröva både fall av medverkan och fall av samtyckesdödande och därefter mildra eller helt efterge straff.⁷²

⁶⁷ Thornstedt (1954). s. 110.

⁶⁸ Ibid.; SOU 1953:14 s. 18.

⁶⁹ SOU 1953:14 s. 147.

⁷⁰ Hänvisning till SOU 1944:69, SOU 1953:14 s. 149.

⁷¹ SOU 1944:69 s. 96f.

⁷² SOU 1953:14 s. 149.

3.2 Kritik mot förslaget

I doktrin ansågs det stötande att lydelsen medförde att dödande skulle kunna medföra straffrihet.⁷³ Av remissinstanserna kritiserades vidare ordningen att åklagare inte skulle ha möjlighet att underlåta att väcka åtal.⁷⁴ Kritik framfördes också mot att det inte ansågs tydligt om samtycket medförde att handlandet sågs som rättsenligt eller rättsstridigt men att påföljden eftergavs. Det senare ansågs olämpligt då personen i sådana fall skulle anses ha begått ett brott och kunna bli ålagd att betala rättegångskostnader, trots att inget straff dömdes ut.⁷⁵

I propositionen ströks den föreslagna paragrafen helt. Vad gäller samtycke till handling (första stycket) ansågs inte en sådan reglering behövas eftersom det sedan tidigare gällde såsom allmän princip att samtycke kunde medföra att gärningen inte var otillåten.⁷⁶ Departementschefen ansåg att det var olämpligt att handlandet, trots samtycke, ansågs brottsligt men påföljd eftergavs på det sätt som utredningen föreslagit. Det lämnades till rättstillämpningen att avgöra i vilka fall samtycke var tillräckligt som rättfärdigande omständighet.⁷⁷ I svårare fall, när sådant samtycke inte vore tillräckligt för att helt fria, skulle den allmänna nedsättnings- och eftergiftsregeln användas.⁷⁸

Regeln om medverkan till självmord i andra stycket ansågs olämplig med tanke på att ”förfaranden som inte rimligtvis bör betecknas såsom brottsliga”⁷⁹ skulle bli kriminaliserade. Något närmare förtydligande gällande vilka handlingar som åsyftades gjordes inte.⁸⁰ Emellertid konstaterades att ansvar för medverkan i många fall torde kunna göras

⁷³ Jfr. Thornstedt (1954) s. 111; Agge (1964) s. 381.

⁷⁴ Prop. 1962:10 del C s. 377f.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid. s. 381.

⁷⁷ En lagregel infördes 1994, se avsnitt 2.2.

⁷⁸ Prop. 1962:10 del C s. 381. Se avsnitt 2.5 om regeln.

⁷⁹ Prop. 1962:10 del B s. 50.

⁸⁰ Ibid.

gällande, i första hand för vållande till annans död och ibland även mord och dråp.⁸¹

⁸¹ Prop. 1962:10 del B s. 50. Se vidare avsnitt 2.4.3.

4 Moralfilosofiska uppfattningar

Nedan behandlas tre moralfilosofiska uppfattningar avseende dödande i syfte att i kapitel 5 kunna avgöra hur dessa förhåller sig till en kriminalisering av medverkan, då främst medhjälp, till självmord.

4.1 Den pragmatiska uppfattningen

Enligt den pragmatiska uppfattningen är dödande i sig varken rätt eller fel – för att avgöra moraliteten i handlingen ser uppfattningen enbart till konsekvenserna av den. En kriminalisering av mord skapar trygghet då människor kan förlita sig till deras och deras näras fortsatta existens, vilket ligger i de flestas intresse.⁸² Uppfattningen fokuserar inte på skadan, d.v.s. berövandet av offrets liv, eftersom skadan inte motiverar ett generellt förbud utan enbart ett förkastande i det enskilda fallet.⁸³ I enskilda fall kan, enligt Tännsjö, dödande utifrån konsekvenserna vara försvarligt, t.ex. vid dödandet av en sadist. Agerandet bör ändå bestraffas med hänsyn till den allmänna ordningen.⁸⁴ I det enskilda fallet kan alltså dödande vara moraliskt riktigt men det ska inte vara upp till individen att avgöra när så är fallet eftersom detta skulle kunna missbrukas.⁸⁵ Läran uppställer därför en generell regel som förbjuder mord och som bör upprätthållas. Tännsjö diskuterar inte medverkan till självmord som sådan men menar att den pragmatiska uppfattningen kan stå bakom legalisering av eutanasi så länge det finns en möjlighet att på förhand lägga in ett veto mot sådan dödshjälp. Eutanasi skulle annars medföra en otrygghet i att söka vård, liknande den samhällsotrygghet han baserar mordförbudet på.⁸⁶

⁸² Tännsjö (2001) s. 20f.

⁸³ Ibid. s. 21.

⁸⁴ Ibid. s. 36.

⁸⁵ Ibid. s. 40.

⁸⁶ Ibid. s. 54.

En motivering till uppfattningen kan vara utilitaristisk.⁸⁷ Den klassiska utilitarismen förespråkar att, vid valet mellan olika handlingsalternativ, enbart konsekvenserna av alternativen ska vägas mot varandra. Det alternativ som ger mest sammanvägd nytta (eller lycka) ska väljas.⁸⁸

Ett modernare synsätt som utvecklats ur utilitarismen är regelutilitarismen och det är inom denna lära den pragmatiska uppfattningen till stor del torde höra hemma. Den innebär att konsekvenserna inte ska användas för att välja handlande i varje enskilt fall, utan som en källa till regler.⁸⁹ Regelutilitarismen innebär således att en handling är rätt enbart om det regelsystem som tillåter den är det system vars universella efterföljande leder till de bästa konsekvenserna och att det inte finns något alternativt system som skulle leda till bättre konsekvenser.⁹⁰ Feldman konstaterar att regelutilitarismen inte kan acceptera regeln ”själv mord är rätt” eftersom denna regel för att accepteras måste leda till bättre konsekvenser än alla andra alternativa regler (d.v.s. ”själv mord är fel”). Närstående upplever negativa konsekvenser av självmordet i de flesta fall, vilket han underbygger med psykologisk forskning. Konsekvenserna innebär att regeln ”själv mord är fel” leder till ett bättre resultat.⁹¹ Fullt så kategorisk är inte Tännsjö, som konstaterar att det finns liv som varken en själv eller andra har intresse i att fullfölja och att självmord då är moraliskt rätt.⁹²

⁸⁷ Tännsjö (2001) s. 24.

⁸⁸ Tersman (2004) s. 88ff.

⁸⁹ Rachels och Rachels (2012) s. 119f.

⁹⁰ Tersman (2004) s. 55.

⁹¹ Feldman (2006) s. 535.

⁹² Tännsjö (2001) s. 43.

4.2 Läran om livets helgd

Läran om livets helgd handlar om en syn på dödande som innebär att det är fel att döda eftersom dödande är ett ”brott mot morallagen”⁹³, inte på grund av de negativa konsekvenser som skulle kunna uppstå om dödande inte straffades. Fokus ligger på handlingen, inte på offret eller konsekvenserna.⁹⁴ Kant resonerande i liknande banor och menade att det fanns absoluta plikter. Vissa handlingar är moraliskt fel oavsett deras följd. Uppsåttligt dödande är alltid fel.⁹⁵ En vanlig motivering för livets helgd är teologisk, exempelvis kristen.⁹⁶ Det kristna synsättet innebär att livet är en gåva av Gud och att endast Gud kan besluta när det är över. Detta pliktetiska synsätt har mer än något annat präglat det västerländska synsättet på uppsåttligt dödande, menar vissa.⁹⁷ Den kristna regeln är absolut, med enbart några få undantag, såsom dödsstraff och dödande i krig. Själv mord och eutanasi strider alltså mot regeln, i synnerhet vad gäller katolicismen, inom vilken lidande i livets slutskede ses som ett deltagande i Jesu lidande på korset.⁹⁸ Protestantismen är något mindre absolut i sitt synsätt, men även detta varierar.⁹⁹ Martin Luther menade att människan inte fick skada eller förkorta sitt eget liv.¹⁰⁰

Läran menar således att det inte finns något som kan rättfärdiga ett dödande.

⁹³ Tännsjö (2001) s. 24.

⁹⁴ Ibid. s. 23f.

⁹⁵ Tersman (2004) s. 47ff.

⁹⁶ Tännsjö (2001) s. 25.

⁹⁷ Rachels och Rachels (2012) s. 100.

⁹⁸ Bülow m.fl. (2008) s. 424.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Tännsjö (2001) s. 25.

4.3 Läran om rätten till liv

Läran om rätten till liv fokuserar på individens självbestämmande. Vid dödande har mördaren kränkt den avlidnes moraliska rätt till sitt eget liv. Uppfattningen innebär motsatsvis att en person som vill ta sitt liv har en rätt att göra så. Hindrar någon denne från detta kränks dennes rätt till sitt eget liv.¹⁰¹ Det ska observeras att det som åsyftas är en moralisk rätt att dö, någon juridisk sådan finns inte i nuläget.¹⁰² Läran om rätten till liv förbjuder enbart uppsåtligt och aktivt dödande utan samtycke, varför underlåtenhet att rädda en döende inte kränker rätten.¹⁰³ Även medverkan till självmord och samtyckesdödande omfattas av det som bör tillåtas enligt läran – som ser parterna i det fallet som avtalsparter till ett avtal likt vilket annat avtal som helst. Att andra finner någons avtal obehagligt eller omoraliskt är inte skäl nog att förbjuda det.¹⁰⁴

Två rättsfilosofer som argumenterar utifrån ett rättighetsperspektiv är Simester och von Hirsch. De menar att en kriminalisering av självmord inte är ett lämpligt sätt för staten att intervensera mot sådant handlande eftersom det inte är förenligt med respekten för människors självbestämmanderätt.¹⁰⁵ Samtyckesdödande kan rättfärdigas men endast om personen som lämnat samtycke getts tillräcklig tid för reflektion och omprövning. Det klandervärda är alltså att döda utan tillräcklig betänketid, inte att döda (givet att samtycke föreligger) eftersom den samtyckande har en rätt till sitt eget liv. Enligt författarna bör, om en sådan tid getts, förfarandet inte vara kriminaliserat – lika lite som självmord.¹⁰⁶

¹⁰¹ Tännsjö (2001) s. 26.

¹⁰² Se avsnitt 2.1.

¹⁰³ Tännsjö (2001) s. 26f.

¹⁰⁴ Ibid. s. 59.

¹⁰⁵ Simester och von Hirsch (2011) s. 160.

¹⁰⁶ Ibid. s. 172.

5 Analys

Den första, deskriptiva frågeställningen är besvarad i kapitel 2-3. Frågeställningarna behandlar vidare två analysfrågor. Det första avsnittet nedan behandlar frågan om en hypotetisk tillämpning av Straffrättskommitténs förslag medan det andra syftar till att, om möjligt, förklara åtskillnaden som görs mellan medhjälp till självmord och samtyckesdödande utifrån de presenterade moralfilosofiska lärorna.

5.1 Hypotetisk tillämpning

De två fall som är av intresse för den hypotetiska tillämpningen är de två rättsfall i som behandlas i avsnitt 2.4.2.

Tingsrättsdomen behandlar ett förfarande som i stor utsträckning överensstämmer med det exempel Straffrättskommittén ger.¹⁰⁷ Kommittén menar att det saknas skäl att skilja på att räkka någon gift å ena sidan och att sedan föra giftet till personens läppar å andra sidan. Tingsrättsmålet skiljer sig visserligen såtillvida att medhjälpanDET avser förmedlande av kontakter och förberedande av en överdos heroin samt att det i exemplet avses införande genom munnen medan i fråga om heroinet så sker intravenöst. I övrigt är de bägge förfarandena mycket lika. Gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och medhjälp har i praxis dragits vid huruvida handlandet ensamt varit tillräckligt för att åstadkomma följden.¹⁰⁸ Så är här inte fallet, varför en trolig utgång om kommitténs förslag hade införts är att det dömts för medverkan men att påföljden kraftigt nedsatts på grund av offrets frivilliga deltagande. Vad som emellertid skulle tala emot en nedsättning torde vara kvinnans sinness tillstånd. Det kan ifrågasättas om hon kunde samtycka med hänsyn till sin psykiska ohälsa d.v.s. om hon förstod vad saken gällde. Någon

¹⁰⁷ Se avsnitt 3.1.

¹⁰⁸ Se avsnitt 2.4.1-2.4.2.

sådan prövning gjordes inte i domen eftersom det konstaterades att agerandet inte var brottsligt.

Även RH 1996:69 liknar exemplet ovan.¹⁰⁹ Gränsdragningen mellan medhjälp och gärningsmannaskap i fallet är dock inte densamma som i det exempel kommittén ger.¹¹⁰ I domen ansågs att föra giftet, i detta fall en överdos medicin, till personens läppar vara medhjälp medan det i kommitténs exempel ansågs utgöra gärningsmannaskap. Fokus lades i målet på att personen hade möjlighet att spotta ut tablettorna om hon inte önskat svälja dem, vilket torde innebära att gränsen är att dra i ett senare skede än vad kommittén ansåg. Oavsett vilket hade, om kommittéförslaget antagits, modern dömts för medverkan eftersom handlandet ligger klart inom den avsedda lydelsen. Huruvida agerandet vore medverkan eller gärningsmannaskap hade emellertid varit av mindre betydelse eftersom de båda enligt förslaget skulle behandlas på samma sätt – skillnaden hade emellertid troligen vägts in vid påföljdsbedömningen, något som inte ska behandlas vidare.¹¹¹

5.2 Rättfärdigande av åtskillnaden?

Mot förslaget förefaller propositionen främst invända mot utformningen av regleringen (formella aspekter), inte om agerandet är straffvärt (materiella aspekter). Det handlar således mestadels om kritik mot när avvägningen bör göras, om huruvida åtalsunderlåtelse och påföljdseftergift bör tillåtas o.s.v. Viss kritik riktas emellertid mot det materiella innehållet då departementschefen, utan att närmare precisera vad han menar, sluter sig till att medverkansregeln skulle medföra icke-önskvärda konsekvenser.¹¹²

¹⁰⁹ Se avsnitt 2.4.2.

¹¹⁰ Se avsnitt 3.1.

¹¹¹ Se avsnitt 3.1.

¹¹² Se avsnitt 3.2.

Agge hävdar att anstiftan till självmord inte bör vara kriminaliserat av beviskäl.¹¹³ En sådan uppfattning bygger också på formella skäl och kan dessutom ifrågasättas – många kriminaliserade beteenden är i regel svårbevisade men ändå klandervärda.

Intentionen med detta avsnitt är att försöka reda ut huruvida den svenska regleringen på *materiell* grund, med stöd i de ovan framlagda lärorna, kan förklaras.

Det moraliska dilemmat i fråga består i en avvägning mellan två motstående intressen: individens självbestämmanderätt och mänskligt liv. Det bör hållas i åtanke att lärorna endast besvarar vad som är moraliskt rätt och fel, huruvida det som moraliskt fel bör vara kriminaliserat är egentligen en vidare fråga.¹¹⁴ I framställningen har utgått ifrån att det som anses vara moraliskt fel också bör kriminaliseras.

Det kan konstateras att det finns tre¹¹⁵ möjliga utformningar av regleringen gällande självmord och samtyckesdödande:

- i. Samtyckesdödande och medverkan till självmord är inte kriminaliserat, eventuellt med krav på betänketid, enligt von Hirschs och Simesters förslag.
- ii. Samtyckesdödande är kriminaliserat medan medverkan till självmord är (i stort sett)¹¹⁶ straffritt, motsvarande gällande rätt. Möjlighet till påföljdsnedsättning och påföljdseftergift finns.
- iii. Både samtyckesdödande och medverkan till självmord är kriminaliserat, enligt Straffrättskommitténs förslag. Möjlighet till påföljdsnedsättning och påföljdseftergift finns.

¹¹³ Se avsnitt 2.4.3.

¹¹⁴ Exempelvis kan en person som anser att självmord är moraliskt fel ändå ha invändningar mot en kriminalisering av det eller försök därtill.

¹¹⁵ Det går givetvis att föreställa sig ett fjärde alternativ; att medverkan är kriminaliserat men inte samtyckesdödande. Vad en sådan reglering skulle tjäna för syfte är svårt att se.

¹¹⁶ Se avsnitt 2.4.3.

5.2.1 Den pragmatiska uppfattningen och regelutilitarismen

Feldman konstaterar att enligt regelutilitarismen måste självmord anses vara fel.¹¹⁷ I sådana fall bör även samtyckesdödande kriminaliseras; dels på samma grunder, dels eftersom allt dödande bör vara kriminaliserat. Enligt Feldmans tolkning kan varken samtyckesdödande eller medverkan försvaras eftersom dödandet generellt leder till sämre konsekvenser än icke-dödandet. Att medverka till en sådan felaktig handling bör inte heller rättfärdigas, av samma skäl som anförs gällande läran om livets helgd.¹¹⁸ Feldman borde alltså föredra alternativ (iii).

Tännsjö fokuserar i sin uppfattning på trygghet. Reglerna måste upprätthållas p.g.a. den otrygghet som annars skulle råda. Enligt honom kan självmord försvaras i vissa fall.¹¹⁹ Även eutanasi kan försvaras om ett veto kan läggas in på förhand, vilket måste tolkas som att Tännsjö anser att det finns en rätt att besluta över livets slut. Varför då en åtskillnad mellan samtyckesdödande och medverkan till självmord ska göras är svårt att se, så länge det står klart att personen samtycker till livets avslut. Han är dock av uppfattningen att dödande ändå bör straffas med hänsyn till den allmänna tryggheten, med undantag för eutanasi. Då Tännsjö inte klargör sin uppfattning gällande straffvärdhet varken vid medverkan eller samtyckesdödande kan inte klart avgöras hans ståndpunkt i dessa frågor men med tanke på att det ur en trygghetsaspekt inte torde finnas skäl att skilja mellan samtyckesdödande och medverkan till självmord borde Tännsjös uppfattning därför landa i antingen alternativ (i) eller (iii), med undantag för eutanasi.

¹¹⁷ Se avsnitt 4.1.

¹¹⁸ Se avsnitt 5.2.2.

¹¹⁹ Se avsnitt 4.1.

5.2.2 Läran om livets helgd

Sett till läran om livets helgd torde alternativ (iii) vara det enda möjliga alternativet. Livet ska skyddas och är okränkbart.¹²⁰ Även självmord och försök till självmord skulle enligt läran egentligen vara straffbart. Utifrån denna lära föreligger inget skäl att skilja på medverkan till självmord och samtyckesdödande. Av de motstående intressena är det mänskliga livet så högt stående att det inte blir problematiskt att rättfärdiga det ingrepp i individens frihet som kriminaliseringen skulle innebära. Inget dödande kan rättfärdigas och därmed inte heller medverkan till dödande, då det egentligen inte finns någon moralisk skillnad mellan mord och självmord.

5.2.3 Läran om rätten till liv

Vad gäller läran om rätten till liv finns inte heller något skäl att skilja på medverkan till självmord och samtyckesdödande eftersom de båda borde var tillåtna, möjligtvis bör samtyckesdödande endast tillåtas efter betänketid (i). Om en person önskar ta sitt liv har omgivningen inte någon rätt att hindra denne, enligt läran (därmed inte sagt att de har en skyldighet att medverka). Om det finns en rätt att avsluta sitt eget liv borde det följa att medverkan bör vara kriminaliserat, eftersom medverkansobjektet inte är klandervärt.¹²¹

5.2.4 Slutsats

Det kan konstateras att det, utifrån de tre undersökta uppfattningarna, saknas skäl för den uppdelning som görs i gällande rätt. Enbart alternativ (i) och (iii) finner stöd i uppfattningarna. Som ovan sagts förefaller emellertid förkastandet av förslaget bero mer på formella överväganden, än på moraliska. Tilläggas bör att det mycket väl kan finnas en

¹²⁰ Se avsnitt 4.2.

¹²¹ Se avsnitt 4.3.

moralfilosofisk inriktning som ger stöd för en indelning liknande den i gällande rätt men att denna avgränsats bort i framställningen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att lagstiftaren inte i tillfredsställande utsträckning förklarat sin reglering och att denna reglering sedermera cementerats som det enda synsättet på medverkan till självmord. Vidare kan konstateras att det utifrån de undersökta moralfilosofiska läroerna är svårt att rättfärdiga den svenska åtskillnaden, därmed inte sagt att den därför är fel. Hade alternativ (i) eller (iii) valts skulle regleringen varit mer konsekvent och kunnat underbyggas av uppfattningarna. Om alternativ (iii) valts hade oönskade följder kunnat regleras genom påföljdsnedsättning eller påföljdseftergift.

Källförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1944:69	Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten
SOU 1953:14	Förslag till brottsbalk
SOU 2016:7	Integritet och straffskydd

Propositioner och regeringsskrivelser

Prop. 1962:10	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk.
Prop. 1993/94:130	Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)

Utskottsbetänkanden

2010/11:JuU8	Straffrättsliga frågor
2014/15 JuU14	Straffrättsliga frågor
2015/16:JuU18	Straffrättsliga frågor

Litteratur

Monografier

Agge, Ivar. *Straffrättens allmänna del: föreläsningar. H. 3.* Norstedt. Stockholm 1964.

Asp, Peter & Ulväng, Magnus: *Kriminalrättens grunder. På grundval av texter av Nils Jareborg.* (2 omarb. uppl). Iustus. Uppsala 2013.

Bülow, Hans-Henrik., m.fl. 'The World's Major Religions' Points of View on End-Of-Life Decisions in the Intensive Care Unit.' I: *Intensive Care Medicine*, vol. 34, no. 3, 2008, s. 423-430.

Feldman, David. 'Can Suicide Be Ethical? A Utilitarian Perspective on the Appropriateness of Choosing to Die.' I: *Death Studies*, vol. 30, no. 6, 2006, s. 529-538.

Fitger, Peter. m.fl. *Rättegångsbalken. Del 2*. Wolters Kluwer. (Suppl. 79). Stockholm Oktober 2015.

Johansson, Stefan., m.fl. *Brottsbalken: En kommentar I. Kap 1-12*. (uppd. t.o.m suppl. 10). Wolters Kluwer. Stockholm Januari 2017.

Johansson, Stefan., m.fl. *Brottsbalken: En kommentar II. Kap 13-24*. (uppd. t.o.m suppl. 10). Wolters Kluwer Januari 2017.

Rachels, James & Rachels, Stuart. *The Elements of Moral Philosophy*. (7 uppl., internationell uppl.). McGraw-Hill. New York 2012.

Simester, Andrew. P. & von Hirsch, Andreas. *Crimes, harms, and wrongs: on the principles of criminalization*. Hart Publishing. Oxford 2011.

Strahl, Ivar. *Allmän straffrätt i vad angår brotten*. Norstedt. Stockholm 1976.

Tersman, Folke. *Hur bör du leva?: moralfilosofi från då till nu*. Wahlström & Widstrand. Stockholm 2004.

Thornstedt, Hans. I: *De Nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1952-53*. Stockholm, 1954. s. 108-113.

Tännsjö, Torbjörn. *Du skall understundom dräpa!*. Prisma. Stockholm 2001.

Rättsfallsförteckning

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Pretty v. The United Kingdom, no. 2346/02, 29 juli 2002.

Högsta domstolen

NJA 1979 s. 802

Övriga domstolar

RH 1989:19

RH 1996:69

RH 2011:86

Borås tingsrätt, mål B 2146-08, dom 2008-10-30